

פרקי אבות פרק ג

לקראת הבחירות בממלכה הגדולה מעבר לים, נקדיש היום את הלימוד ליחס למלכות

1. משנה ב

רבי חנינא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו

- מה טענתו הפוליטית של רבי חנינא סגן הכהנים?
- דייקו בניסוח הדברים – ניתן היה לנסח את הרעיון בצורות רבות אחרות. מה הדגשים שעולים מצורת ניסוח זו?
- מה נקודת המוצא שלו לגבי הטבע האנושי וחי החברה? מה דעתכם?
- השוו לדברי רבי נחוניא בן הקנה? כיצד הם משוחחים זה עם זה? האם הם חולקים?

2. משנה ה

רבי נחוניא בן הקנה אומר כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ וכל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ:

- מה היחס הקשר בין דברי רבי חנינא סגן הכהנים לבין דברי עקביא בן מהללאל במשנה הקודמת?

3. אבות פרק ב משנה א

עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון מאין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

ראו את הסברו של רבי משה אלשיך

4. פירוש ר"מ אלשיך לויקרא טז

מהר"ם אלשיך

רבי משה אלשיך, נולד בתורכיה בשנת ה"א רס"ז (1507) ולמד אצל גדולי הדור דאז, ומרן ר' יוסף קארו. הוא עלה לארץ ישראל, התיישב בצפת, והיה חבר בבית דינו של מרן. הוא היה שד"ר (שלוחא דרבנן), היינו שליח מטעם הקהילה לחו"ל לאיסוף כספים לטובת הישוב בצפת) והגיע לכמה קהילות במזרח. מדרשותיו על פרשת השבוע הורכבו פירושו המפורסמים לתנ"ך. תשובותיו הורצו לקהילות רבות במזרח. תלמידו בתורת הנגלה היה ר' חיים ויטאל (מי שהיה תלמידו של האר"י בתורת הנסתר). הוא נפטר אחרי שנת ה"א שנ"ג (1593).

ולא היה דעת עקביא בן מהללאל לומר כי הברחה מהחטא הוא השלמות, רק שהוא

התחלה לשלמות האדם שהוא סור מרע. ובא רבי חנינא סגן הכהנים (אבות ג ב) לחלוק ולומר כי הנה עדיין אין כל זה מספיק כי אם לעבירות שבין אדם למקום, אך כל זה איננו שוה להכניע את האדם כנגד חבירו. כי לא יבצרו קנאות וחמדה ושנאה ותחרות שלא ינקה אף המקטין עצמו מלחטא בזה. על כן סמך משנת רבי חנינא סגן הכהנים שאמר הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו. שחולק ואומר הלא דעתך שבשלשת הדברים הנזכרים שישתכל האדם, בהם ינצל מכל עבירה גם ממה שבין איש לרעהו. לא כן הוא כי אלמלא מוראה של מלכות לא יספיק הקודם:

בגמרא מובאים דברי רבי חנינא סגן הכהנים ביחס לפסוקים בחבקוק א יג – יד. מה מוסיף הפרק להבנת הדברים?

5. מסכת עבודה זרה דף ג עמוד ב

אמר רב יהודה אמר שמואל, מאי דכתיב: +חבקוק א+ ותעשה אדם כדגי הים כרמש לא מושל בו, למה נמשלו בני אדם. כדגי הים? לומר לך: מה דגים שבים - כיון שעולין ליבשה מיד מתים, אף בני אדם כיון שפורשין מדברי תורה ומן המצוות מיד מתים.... דבר אחר: מה דגים שבים - כל הגדול מחבירו בולע את חבירו, אף בני אדם-

אלמלא מוראה של מלכות, כל הגדול מחבירו בולע את חבירו. והיינו דתנן, רביחנינא סגן הכהנים אומר: הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה של מלכות, איש את רעהו חיים בלעו.

האם דברי רבי חנינא סגן כהנים מופנים כלפי מלכות גויים או גם כלפי מלכות ישראל? ומה אם מלכות ישראל אינה הולכת בדרך התורה? ראו דברי הר"ן בהסבירו את תפקיד המלך בישראל (מסביר את דברים פרק יז יד - ...)

רבי ניסים בן ראובן גירונדי (הר"ן), נולד בברצלונה בשנת ה"א פ' (1320) ונפטר בשנת ה"א ק"נ (1380). הר"ן נחשב לפוסק הדור, ומכל תפוצות ישראל היו פונים אליו בשאלות. חיבורו החשוב הוא פירושו על הר"ף, בו מבאר הר"ן בהרחבה את הלכותיו של הר"ף. הר"ן כתב גם פירוש על רוב מסכתות התלמוד הבבלי. ספר דרשות הר"ן, הכולל תריסר מאמרים, אינו ספר דרשות רגיל; בנוסף לרעיונות וביאורים בענייני הפרשה מברר בו הר"ן יסודות בעיקרי האמונה היהודית. נדפס לראשונה בקושטא רצ"ג (1533). למאגר הוכנס ע"פ מהדורת יעקובי, בני ברק תשס"ד (2004).

6. דרשות

הר"ן דרוש אחד עשר

... אבל בעיני פשט הכתוב כך הוא. ידוע

הוא כי המין האנושי צריך לשופט שישפוט בין פרטיו, שאם לא כן איש את רעהו חיים בלעו, ויהיה העולם נשחת. וכל אומה צריכה לזה ישוב מדיני, עד שאמר החכם שכת הלסטים הסכימו ביניהם היושר. וישראל צריכין זה כיתר האומות. ומלבד זה צריכין אליהם עוד לסיבה אחרת, והוא להעמיד חוקי התורה על תלם, (ולהעמיד) [ולהעניש] חייבי מלקיות וחייבי מיתות בית דין העוברים על חוקי התורה, עם היות שאין באותה עבירה הפסד ישוב מדיני כלל. ואין ספק כי בכל אחד מהצדדים יזדמנו שני ענינים, האחד יחייב להעניש איזה איש כפי משפט אמיתי, והשני שאין ראוי להענישו כפי משפט צודק אמיתי, אבל יחוייב להענישו כפי תיקון סדר מדיני וכפי צורך השעה. והשם יתברך ייחד כל אחד מהענינים האלו לכת מיוחדת, וצוה שיתמנו השופטים לשפוט המשפט הצודק האמיתי, והוא אמרו ושפטו את העם משפט צדק, כלומר בא לבאר השופטים האלה לאיזה דבר יתמנו, ובמה כוחם גדול. ואמר שתכלית מינויים הוא כדי לשפוט את העם במשפט צדק אמיתי בעצמו, ואין יכלתם עובר ביותר מזה. ומפני שהסידור המדיני לא ישלם בזה לבדו, השלים האל תיקונו במצות המלך.

ונבאר עוד כשנניח צד אחד מהצדדים, הרי שנינו בפרק היו בודקין (סנהדרין מ ב) תנו רבנן מכירים אתם אותו כו' התריתם בו קיבל התראה התיר עצמו למיתה המית בתוך כדי דיבור וכו'. ואין ספק כי כל זה ראוי מצד משפט צדק, כי למה יומת איש, אם לא שידע שהכניס עצמו בדבר שיש בו חיוב מיתה ועבר עליו, ולזה יצטרך שיקבל עליו התראה, וכל יתר הדברים השנויים באותה ברייתא, וזהו משפט צדק אמיתי בעצמו הנמסר לדיינים. אבל אם לא יענש העובר כי אם על זה הדרך, יפסד הסידור המדיני לגמרי, שיתרבו שופכי דמים ולא יגורו מן העונש, ולכן צוה השם יתברך לצורך ישובו של עולם במינוי המלך, כמו שכתוב בפרשה זו (דברים יז יד - טו) כי תבא אל הארץ וגו' שום תשים עליך מלך וגו', שהיא מצוה שנצטוונו בה למנות עלינו מלך, כמו שבא בקבלת רבותינו ז"ל (סנהדרין כ ב), והמלך יכול לדון שלא בהתראה כפי מה שיראה שהוא צריך לקיבוץ המדיני.

נמצא שמינוי המלך שוה בישראל וביתר אומות שצריכים לסידור מדיני, ומינוי השופטים מיוחד וצריך יותר בישראל, וכמו שהזכיר עוד ואמר (דברים טז יח) ושפטו את העם משפט צדק, כלומר שמינוי השופטים ויכלתם, הוא שישפטו העם במשפטים צודקים אמיתיים בעצמם.

ואני מבאר עוד זה, ואומר שכמו שנתחדה תורתנו מבין נימוסי אומות העולם במצות וחוקים, אין ענינם תיקון מדיני כלל, אבל הנמשך מהם הוא חול השפע האלהי באומתנו והידבקו עמנו, בין שיראה הענין ההוא לעינינו כעניני הקרבנות וכל הנעשה במקדש, בין שלא יראה כיתר החוקים שלא נתגלה טעמם, מכל מקום אין ספק שהשפע האלהי היה נדבק בנו, וחל בפעלים ההם, עם היותם רחוקים מן הקש השכל. ואין בזה פלא, כי כמו שנסכל הרבה מסיבות ההיות הטבעיות, ועם כל זה יתאמת מציאותם, כל שכן שראוי שנסכל סיבות חול השפע האלהי והידבקו בנו. וזה שנתחדה בו תורתנו הקדושה מנימוסי האומות הנ"ל, שאין להם עסק בזה כלל, כי אם בתיקון ענין קיבוצם.

7. השוו את תפיסת הר"ן לתפיסת האברבנאל

ר' יצחק ב"ר יהודה אברבנאל (כונה גם בתואר הכבוד הספרדי 'דון') היה מגדולי חכמי ספרד בדור הגירוש. נולד בליסבון בירת פורטוגל בשנת קצ"ז (1437) למשפחה מיוחסת של רבנים ושרים, שנתייחסה לבית דוד. לאחר שלמד הרבה תורה וחכמה מונה לשר האוצר של ממלכת פורטוגל, ולאחר שנאלץ לברוח מפורטוגל - מונה לשר האוצר בממלכת קסטיליה שבספרד, ובכל אותה תקופה היה ביתו בית ועד לחכמים. כבר בגיל צעיר החל לדרוש ברבים ולחבר ספרים בפרשנות המקרא ובמחשבת ישראל, ובכך המשיך כל חייו, כשהוא משתמש בניסיונו המדיני הרב להסברת מושגים ופרשות בתנ"ך ובאמונה. בספריו התייחס לדעות פרשנים נוצרים, והיה הראשון שכתב מבואות לספרי התנ"ך. בשנת רנ"ב (1492), לאחר שנכשלו מאמציו להניא את המלך והמלכה מביצוע גזירת הגירוש, גלה מספרד עם אחיו, כשהוא מסרב להצעת המלך להישאר במשרתו. הוא עבר לנאפולי שבאיטליה, ושם מונה ליועץ המלך. כדי לחזק את האמונה בגאולה ובביאת המשיח בעקבות הגירוש, כתב בשנים רנ"ז-רנ"ח (1497-1498) שלושה ספרים תחת השם 'מגדול ישועות': הראשון נקרא 'מעייני הישועה' (דפו"ר פירארה שי"א) והוא פירוש על ספר דניאל, השני 'ישועות משיחו' (דפו"ר קרלסרוה תקפ"ח) ובו פירוש המאמרים על הגאולה והמשיח שהובאו בחז"ל, והשלישי 'משמיע ישועה' (שאלוניקי רפ"ו) על הגאולה העתידה. ר"א נפטר בשנת רס"ח (1508) בפדואה. עשרות מספריו נדפסו בחייו ולאחר מותו,

רבי יצחק
אברבנאל
דברם פרק יז
יד
... ההקדמה
האחת הנה
ראוי שנדע
אם המלך
הוא דבר
הכרחי
ומחוייב בעם
חיוב עצמי

או אפשר בלתו, וכבר חשבו הפלוסופים שהוא כן, ושרות המלך לעם בקבוץ המדיני כיחס הלב בגוף הבעל חי שיש לו לב, וכיחס הסבה הראשונה אל העולם הכולל, ואם המעיינים האלה יסברו שהמלכות יגזור שלשה דברים, הראשון האחדות והעדר השתוף, והשני ההתמדה והעדר החלוף, והשלישי היכולת המוחלטת, הנה תהיה באמת מחשבתם בחיוב המלך והכרחיותו כוזבת, לפי שאינו מהבטל שיהיו בעם מנהיגים רבים מתקבצו ומתאחדים ומסכימים בעצה אחת ועל פיהם תהיה הנהגה והמשפט וזהו כנגד התנאי הראשון, ולמה לא תהייה הנהגותיהם משנה לשנה או לג' שנים כשני שכיר או פחות מזה, ובהגיע תור שופטים ושוטרים אחרים יקומו תחתיהם ויחקרו את פשעו הראשונים באמונתם ואשר ירשיעונו ישלם כל אשר הרשיע לעשות וזהו כנגד התנאי הב', ולמה לא יהיה גם כן יכלתם מוגבל ומסודר כפי הדתות והנמוסים הדין נותן שיחיד ורבים הלכה כרבים, ושיותר קרוב להיות הפשע באדם אחד כמו שאמר (משלי ט"ז) חמת מלך מלכי מות, משיחטאו אנשים רבים בהוסדם יחד כ"א האחד יטה מני דרך ימחו האחרים בידו, ובהיות הנהגותיהם זמניות והם עתידים לתת את הדין אחרי ימים מועטים יהיה מורא בשר ודם עליהם.